

טיוטה טו תמוז התשע"ו, עדכון אחרון יג אלול התשע"ו.

מצוות מדרבנן

מאת דורון ויצטום

ההלכה מבדילה בין מצוות שמקורן ותוקפן הוא מן התורה, לבין מצוות שמקורן ותוקפן מדברי חכמים – "מצוות מדרבנן". המצוות שהן מן התורה נזכרות בטקסט הגלוי של התורה. האם עצם המושג של "מצוות מדרבנן" רמוז בטקסט הנסתר של התורה?

לברר עניין זה, רציתי לבדוק האם הקשר המושגי בין שתי המלים "מצוות" ו"מדרבנן" גורר מפגשים חריגים בין המלים המתאימות בטקסט הנסתר. לצורך זה בחרתי לעקוב אחרי "תכונה ב" של הטקסט הנסתר [1], דהיינו, מפגשים בין ביטויים הנמצאים בטקסט של התורה כרצף אותיות, לבין ביטויים המופיעים בדילוג אותיות.

בדיקה ראשונה

א. בחירת הביטויים

ראשית נבאר, כי המלה "רבנן" היא בארמית והיא נפוצה ביותר בתלמוד. אומנם פירושה המילולי, לכאורה, הוא "רבותינו", אך ברור מן התלמוד, משם נכנסה ללשוננו, כי "רבנן" באה כתחליף למלה "חכמים" בלשון המשנה [2]. לכן, הביטוי המקביל למלה "מדרבנן" בארמית, הוא "מְשָׁל חכמים" בעברית.

המלים כרצף אותיות: 1. מצוה 2. מצות (כך הכתיב של המלה "מצוות" במקרא).
הביטויים בדילוג אותיות: א. מדרבנן ב. מְשָׁל חכמים

ב. המדידה

יש למדוד ארבעה מפגשים:

מצוה – מדרבנן, מצוה – מְשָׁל חכמים,

מצות – מדרבנן, מצות – מְשָׁל חכמים.

מדידת המפגשים נעשית בדיוק כפי שנעשה בכל העבודות שעסקו ב"תכונה ב" [3]. המדידה נעשית בטקסט של ספר התורה כולו.

להערכת המובהקות השתמשתי במבחן טקסטיים. דהיינו, בהשוואה לקבוצה גדולה של טקסטים "דומים". טקסטים אלה נוצרו על ידי ערבוב אקראי של טקסט התורה באופן הבא: בכל פסוק עורבבו המלים באופן אקראי.

ג. תוצאה

בהשוואה ל-10,000 טקסטים "דומים" כנ"ל, לא הגיע אף טקסט לערך כה טוב של "המידה הכוללת לקירבה" [4], ולכן המובהקות $p < 0.0001$. למעשה, אני מעריך שהמובהקות אף חזקה יותר. יידרש מבחן בהיקף גדול יותר לבדוק זאת.

התבוננות ראשונה

כאשר בדקתי את גורמי ההצלחה (כלומר, המפגשים ש"הצליחו"), הגעתי למפגש הטוב ביותר בין המלה "מצוה" בטקסט לבין הביטוי "מְשָׁל חכמים". הנה קטע מטבלה ובה 6358 טורים, שנקבעה על ידי הופעה מינימלית של הביטוי "מְשָׁל חכמים":

גאלאתממכראח יוא ישכילא יהיהלו גאלוהשיגה ידו
וחמשמא ותלבנישמעו נתו לדתמלמשפחתמלביתאבתמפק
המשאבניקהתבאהלמועדופקדתאלעזרבנאהרנהכהנשמ
העתד יחמשהכבשימבנישנהחמשהזקרבנאליצורבנש
נאלהמסעיבניישראללצבאתמויסעוויאמרמשהלחבב
סתמבהו פגריכמאתמיפלו במדברה זהובניכמיה יורעי
לקחת יאתאח יכמהלו ימתו כבניישראללכמתנהנתני
ישראללאמרו יוגרמו אבם פני העממאדכירבהואויקצמ
או ליאלהמשפחתהשמעני ימני קועשרימאלפומאתימבני
חתמו נסכיהמלפרימלאימולכבשימבמספרמכמשפטוש
עובניישראלמרעמסו יחננו בסכתו יסעו מסכתו יחננו
שריעשרתו שטרי מלשבטי כמו אצו האתשפטו כמבעתה נא
קולדברו מאתמשמע ימותמו נהא ינכמרא ימזולתי קולו
יהוה ממכלחל יוכלמדו ימצר ימהרעי מאשר ידעת לא יש
כי אמשמר תשמרון נא את כל הה מצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם
לאמת כתעשה כנ לא יקשה בעיני כבשלח כאתו חפשי מעמכ כי
ואתו לאת כרת כי האז מעצה שדה לבא מפני כבמ צור רקע צא
א יראא להי מוהי הבהני יחיהו האלהי כל כמכלא יבי כמסב
ודלראתהו התמכרת משמלא יבי כלעבד ימו לשפחו תוא ינ
רפני נכרו צרי מופני אמרו ידנורמהו לא יהו הפעל כלז

משל חכמים, כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם

הביטוי "משל חכמים" עובר דרך המלה "(ה)מצוה" בפסוק הבא בסוף פרשת עקב (דברים יא, כב):
"כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה, וגו'."

נשוב לטבלה:

גאלאתממכראח יוא ישכילא יהיהלו גאלוהשיגה ידו
וחמשמא ותלבנישמעו נתו לדתמלמשפחתמלביתאבתמפק
המשאבניקהתבאהלמועדופקדתאלעזרבנאהרנהכהנשמ
העתד יחמשהכבשימבנישנהחמשהזקרבנאליצורבנש
נאלהמסעיבניישראללצבאתמויסעוויאמרמשהלחבב
סתמבהו פגריכמאתמיפלו במדברה זהובניכמיה יורעי
לקחת יאתאח יכמהלו ימתו כבניישראללכמתנהנתני
ישראללאמרו יוגרמו אבם פני העממאדכירבהואויקצמ
או ליאלהמשפחתהשמעני ימני קועשרימאלפומאתימבני
חתמו נסכיהמלפרימלאימולכבשימבמספרמכמשפטוש
עובניישראלמרעמסו יחננו בסכתו יסעו מסכתו יחננו
שריעשרתו שטרי מלשבטי כמו אצו האתשפטו כמבעתה נא
קולדברו מאתמשמע ימותמו נהא ינכמרא ימזולתי קולו
יהוה ממכלחל יוכלמדו ימצר ימהרעי מאשר ידעת לא יש
כי אמשמר תשמרון נא את כל הה מצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם
לאמת כתעשה כנ לא יקשה בעיני כבשלח כאתו חפשי מעמכ כי
ואתו לאת כרת כי האז מעצה שדה לבא מפני כבמ צור רקע צא
א יראא להי מוהי הבהני יחיהו האלהי כל כמכלא יבי כמסב
ודלראתהו התמכרת משמלא יבי כלעבד ימו לשפחו תוא ינ
רפני נכרו צרי מופני אמרו ידנורמהו לא יהו הפעל כלז

שבות משל חכמים, כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם

נא להתבונן: הביטוי "משל חכמים" מופיע כאן כחלק מביטוי ארוך יותר: **שבות משל חכמים**.

(על התופעה המיוחדת לתורה, שהרבה פעמים הופעה מינימלית של ביטוי היא חלק מביטוי ארוך יותר – ראה ב[5].)

אכן, **שבות** הוא מונח מפורסם לסוג מסויים של מצות מדרבנן. כידוע, מצוות התורה נחלקות למצוות "עשה" ולמצוות "לא תעשה". גם המצוות מדרבנן נחלקות למצוות "עשה" מדרבנן, ולמצוות "לא תעשה", דהיינו, איסורים מדרבנן. מצות **שבות** מדרבנן שייכת לתחום האיסורים מדרבנן, שנועדו להרחיק את האדם מאפשרות של חילול שבת.

והנה, מצאנו במדרש רבה לדברים, פרשה ד, התייחסות לפסוק המסומן בטבלה... מה כתיב למעלה מן הענין – "כי אם שמור תשמרון" וגו' מהו "את כל המצוה הזאת" (מבאר בעל מתנות כהונה: "מהו את כל – שאמר מצוה לשון יחידה, ואמר כל, משמע כלל הכל") א"ר לוי: זו קריאת שמע! רבנן אמרי: זו השבת! – שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה.

למדנו, כי לדעת חכמים, המלה "מצוה", דרכה עובר הביטוי **שבות משל חכמים**, רומזת למצות שבת!

יתר על כן, מצאנו כי מפרשי המקרא חתרו למצוא פשר לכפילות הלשון "שמר תשמרון", כדברי בעל אור החיים הקדוש לפסוקנו:
"כי אם שמר תשמרון" – צריך לדעת, למה כפל לומר "שמר תשמרון" עוד מה שמירה היא זאת? והוא עונה:

ואולי שיכוין להזהיר על שמירת המצוה, שצוה ה' לעשות משמרת למשמרתו, וכאן צוה לישראל על אותה שמירה שישמרו אותה, והוא אומר "שמר" – שהיא השמירה שיעשו רבותינו ז"ל, "תשמרון" – פירוש תשמרון אותה.
עוד ירצה על זה הדרך, "אם שמר" – פירוש אם תעשו שמירה למצות, בזה תהיו בטוחים שתשמרון את כל המצות, אבל בלא משמרת תהיו נכשלים בחלק מהמצות, כגון מצות שבת אם לא יוסיפו מחול על הקודש, יש לחוש שיהיו נכשלים בגופו של שבת. וכו'.

דברים אלה נכתבו כאילו היתה הטבלה לנגד עיני אור החיים הקדוש! – במיוחד נחוש כך, כאשר נבחין בקריאה פשוטה על פני הטבלה [6] במלים **שמרון** – **שמר** – **משמרתו**:

גאלאתממכראח יוא ישכילא יהיהלו גאלוהשיגה ידו ו
חמשמא ותלבני ישמעו נתו לדתמלקשפחתמלב יתאבתמפק
המשאבני קהתבאה למועדו פקדתאלעזרבנאהרנהכה נשמ
העתד יחמשהכבשימבני ישנהחמשהזקרבנאל יצורבנש
נאלהמסעיבני ישראללצבאתמו יסעווי אמרמשה לחבב
סתמבהו פגרי כמאתמי פלו במדברה זה **בני** כמיה יורעי
לקחת יאתאח יכמה לו ימתו כבני ישראלללכמתנהנתני
ישראללאמר יו יגרמו אבמפני העממאדכירבהו או יקצמ
אולי אלהמשפחהשמעני ישני ימועשרי מאלפומאתי מבני
חתמו נוסכיהמלפה ימלא ילמו לכבשי מבמספרמכמשפטוש
עובני ישראלמרעמססו יחננו בסכתו יסעו מסכתו יחננו
שריעשרתו שטרי מלשבטי כמו אצו האתשפטי כמבעתההוא
קולדבר ימאתמשמע ימותמו נהא ינכמרא ימזולתי קולו
יהוהממכלחל יוכלמדו ימצר ימהרע ימאשר ידעתלא יש
כי אנשמר תשמרון נאח כלה מצוהה זאת אשר אנכי מצוה אתכם
לאמתקתעשה כנלא יקשהבע ינכבשלחכאתחפשי מעמככי
ואתו לאתכרתכי האז מעצהשדה לבאמפני כבקצוררקע צא
איראלהי מוהי הבהני יחיהוהאלהי כללכמכלא יבי למסב
ודלראתהוהתמכרתמשמלא יבי כלעבד ימו לשפחותוא ינ
רפני נכרוצור ימופני אמרו ידנורמהו לא יהופעלכלז

שבות משל חכמים, כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם
שמרון, שמרו, משמרתו

יש לשים לב, כי הופעת המלה "משמרת" בקרבה כה גדולה לביטוי **שבות משל חכמים**, אינה טריוויאלית כל עיקר. בטבלה כולה (דהיינו, כל התורה) ישנן סך הכל שלוש הופעות בלבד של מלה זו במאונך או באלכסוניים! לכן, הסיכוי לקרבה כזו (או טובה ממנה) הוא בערך אחד לחמש מאות. הסיכוי למלה "משמרתו" – המצטרפת למלה "משמרת" הרמוזה בטקסט ויוצרת את הצירוף הידוע (שנזכר גם בדברי אור החיים הקדוש לעיל) "משמרת למשמרתו" – וזאת בקרבה כה גדולה לביטוי **שבות משל חכמים** – קטן מאחד לעשרת אלפים. ההתבוננות בטבלה והתבוננות שנרכשו בעקבותיה, הביאו לבדיקה נוספת.

בדיקה מרחיבה

הביטוי "שבות משל חכמים" מצביע על מצות שבות השייכת לתחום האיסורים מדרבנן. הדבר הביא אותי לבדיקה המרחיבה (בהקבלה גמורה) את תחום הבדיקה הראשונה.

א. בחירת הביטויים

המלים כרצף אותיות: 1. מצוה 2. מצות 3. אסור 4. אסורים
הביטויים בדילוג אותיות: א. מדרבנן ב. משל חכמים

ב. המדידה

יש למדוד שמונה מפגשים:

- מצוה – מדרבנן, מצוה – משל חכמים,
- מצות – מדרבנן, מצות – משל חכמים.
- אסור – מדרבנן, אסור – משל חכמים,
- אסורים – מדרבנן, אסורים – משל חכמים.

כל פרטי המדידה דומים לאשר נעשה במדידה הראשונה.

ג. תוצאה

בהשוואה ל-10,000 טקסטים "דומים" כנ"ל, לא הגיע אף טקסט לערך כה טוב של "המידה הכוללת לקירבה", ולכן המובהקות $p < 0.0001$. למעשה, אני מעריך שהמובהקות אף חזקה יותר. יידרש מבחן בהיקף גדול יותר לבדוק זאת.

התבוננות שניה

מתברר, כי גם ארבעת המפגשים החדשים הצליחו. במיוחד הצליחו המפגשים של הביטוי 'מָשָׁל חכמים'. בדקתי מה הביא להצלחה זו. הנה קטע מטבלה ובה $6358/2=3179$ טורים, שנקבעה על ידי ההופעה הנזכרת לעיל של הביטוי 'מָשָׁל חכמים':

להמשאבן יקתבאה למועדו פקדתא לעזרבנ אהרנה הכהנש
אתהאשהאתהמימו השקהאתהמלמוהיתתהאמןטמאהותמעל
שהעתדי מחמשה ככשימבנישנ החמשה זה הקרבנאל יצורבנ
כבני ישראלוה יוליהלן ימואחר יכני באוהלו ימלעבד
ננאלהמסעיבני ישראל לצמאתמו יסעווי אמר משה לחבב
שבעתי מימו העמלאנסע עדהאספמרימואחרנסעוהעממח
אסתמבהו פגרי כמאתמי פלו במדברה זהו בני כמיה יורע
שקני יהוהו לעמד לפני העדה לשרתמו יקרבאתכו אתכלאח
הלקות יאתאחי כמהלו יממתו כבני ישראללל כממתנהנתנ
מונומימאינלשתותו יבאמשהואהרנמפני יקהלאלפתח
הישראללאמרו יוגרמואביפני העממאדכירבהואו יקצ
שאלו יכזבו בנאדמו יתנחמהוואאמרו לא יעשהו דברול
שאו ליאלהמשפחתהשמעני ישני ימועשרימאלפו מאת ימבנ
יהוהכצאנאשראינלהקרהו יאמריהוהאלמשהקהלכאת
נחתמונסכי המלפרימלא ימו לכבשימבמספרמכמשפטו
רשעהושלשימאלפומכסמליהוהשני מושבעימוחמר ימש
סעובני ישראלמרעמססו יחננו ובסכתו יסעו מסכתו יחננו
פאתפנו נאלפי מבאמהוהע יבתוכזה יהיהלהממגרשיה
ושריעשרתושרימלשבטיכמ אצוהאחשפטו כמבעתהו
ברהבארצכבדרכבדרכאלכלאסורימינושמאלאכלבכ
שקולדבר ימאתמשמע יקותמונה ינכמרא ימזולת יקול
כלמעני יאריכנימיכולמעני יטב כעלהאדמהאשר יהוה
ר יהוהממכחלחלוכלמדו מצר ימהרע ימאשר ידעתלא י
כמלהשמי יאדתכמו ישמע יהוהאלל גמבפעמהוואו באהרנ
צכ יאשמרתשמרו נאתכלה צנהה זאת אשר אנכי מצוה את
דיחכמנו הדר כאשר צוה יהוהאלהי כללכתבהו בערתהרעמ
פלאמתכתעשהכנלא יקשהבעני כבשלחכאתו חפשי מעמכ
מכלשבטי כלעמד לשרתבשמי יהוהוואו בניו כלה ימימרכ
לו אתו לאתכרתכי האדמעצהשדהל באמפני יכבצורו רקעצ
דעו למעלדבראשר לאקדמו אתכמבלחמו במי מבדר כבצאת

שבות משל חכמים, כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם, בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאל, לאסור, הדרך אשר צוה יהוה אלהיך ללכת בה.

מלבד הביטוי שבות משל חכמים, אנו רואים בטבלה אסור או אסורים כאשר מלה זו באה כרצף של אותיות בפסוק הבא (דברים ב, כז):

"אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאל."

[יש לציין, כי ההופעה של המלה לאסור בקריאה פשוטה על פני הטבלה, היא היחידה בטבלה כולה (דהיינו, כל התורה) במאונך או באלכסונים!]

והנה, לא זו בלבד שישנו מפגש חזק של הצמד אסורים – משל חכמים, אף הביטוי "לא אסור ימין ושמאל" תואם ביותר לדבר ה' בצוותו על ציות לחכמים (דברים יז, יא):
"על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל."

יתר על כן, כנגד הביטוי בטקסט "בדרך בדרך אלך", מופיע על פני הטבלה מעין הסבר ל"דרך":
"... הדרך אשר צוה יהוה/א/להיך ללכת בה" (דברים יג, ו).

ההשוואה שעשינו לצווי "לא תסור" תואם את דעת הרמב"ם [7], שהתורה צוותה עלינו בצווי זה לציית לתקנות החכמים. אך מה נאמר לדעת הרמב"ן שאין זה המקור לחובתנו לציית לתקנות החכמים? מתברר כי אדרבא, יש לפנינו אסמכתא על דרך הרמז לדעת הרמב"ן. האחרונים הסבירו, כי דעת הרמב"ן היא, שהחיוב לציית לחכמים נובע מקבלת ישראל על עצמם ועל זרעם לציית להם [8]. והנה, הביטוי "לא

אסוד ימין ושמאול" מבטא בדיוק עניין זה של קבלה עצמית שלא לסור, לעומת הביטוי "לאתסוד" המבטא איסור ככל האיסורים בתורה.

מקורות והערות

1. צופן בראשית, פרק שלישי עמוד 39. ראה גם: [תיאור המחקר המדעי של הצופן בתורה](#), באתר "צופן בראשית" (מדור "אודות המחקר").
2. ראה בברייתא הנוספת כפרק ו לפרקי אבות: "שנו חכמים בלשון המשנה וכו'" – שהוא תרגום של "תנו רבנן". וכן פעמים רבות מעירה הגמרא על איזכור דברי חכמים במשנה או בברייתא ("... וחכמים אומרים... וכדומה) – "הלכתא כרבנן", או ביטויים דומים לפי העניין.
3. צופן בראשית, נספח 3, עמוד 245. ראה גם: [מדידת מפגשים](#), באתר "צופן בראשית" (מדור "מאמרי מחקר").
4. בדקתי רק את P_2 כמידה כוללת לקירבה. (במקרה זה, שישנם רק 4 זוגות ביטויים, ברור מראש ש- P_1 יכול להניב מובהקות בינונית ותו לא.) על "המידה הכוללת לקירבה" ראה ב"צופן בראשית", נספח 5. ראה גם: [המידות המסכמות לקירבה](#), באתר "צופן בראשית" (מדור "מאמרי מחקר").
5. [תיאור המחקר המדעי של הצופן בתורה](#) (בסופו), באתר "צופן בראשית" (מדור "אודות המחקר").
6. [קריאה פשוטה על פני טבלאות](#), שם.
7. הלכות ממרים פ"א ה"ב.
8. ראה דיון בסוגיית זו באריכות, בדרשות "בית ישי" סי' טו "בעניין קבלת הרבים".